

**Jaroslav Balvín, Lenka Haburajová Ilavská,
Łukasz Kwadrans**

**ANALIZA PORÓWNAWCZA MODELI
W RAMACH PROBACJI I MEDIACJI
W REPUBLICE SŁOWACKIEJ I AUSTRII**

Mediacja i probacja na Słowacji

Mediacja i probacja na Słowacji, w porównaniu z innymi rozwiniętymi krajami europejskimi, jest krótko stosowaną formą pracy. Mediacja oferuje polubowne rozwiązania sporu między oskarżonym i ofiarą, inaczej niż drogą sądową, i odbywa się wyłącznie za zgodą pokrzywdzonego i oskarżonego. Natomiast probacja jest ideą, która rozwinęła się w XIX wieku, a w praktyce oznacza metodę nadzoru nad skazanymi. Koniecznością stało się dziś, by obie te formy były ciągle rozwijane. Zaczynają być one również realizowane w Republice Słowackiej.

Pierwsze projekty pilotażowe dotyczące stosowania probacji oraz usług mediacyjnych na Słowacji pojawiły się w 2002 roku. Doświadczenie wskazuje, że działania te są potrzebne nie tylko w słowackim systemie prawnym, ale również w pracy socjalnej i profilaktyce społecznej¹.

Z punktu widzenia pracy socjalnej i jej działania praktycznego formy te oferują nowe podejście i metody wykonania probacji i mediacji w sprawach, które są rozpatrywane w postępowaniu karnym, a wreszcie umożliwiają najważniejszą korzyść – nowe spojrzenie na skazanego. Mediacja jest to sposób działania, który może być stosowany nie tylko w sprawach cywilnych, ale także w postępowaniu karnym. Jest to alternatywna forma rozwiązywania sporów pomiędzy oskarżonym i ofiarą z udziałem pośrednika, w tym przypadku urzędnika mediacji/mediatora, eksperta w konstruktywnych negocjacjach, którego zadaniem jest skutecznie pomóc obu stronom w osiągnięciu porozumienia innego niż na drodze sądowej i znalezienie kompromisowego rozwiązania do przyjęcia dla obu stron. Fakt istnienia bezpośredniego kontaktu pozwala na to, że obie strony

¹ Szerzej na temat systemu probacji na Słowacji m.in.: M. Lulei, L. Galbavy, *Chapter 29, Slovakia*, [w:] *Probation in Europe*, A. von Kalmthout, I. Durnescu (eds.), Nijmegen 2008, s. 937-965. M. Lulei, L. Galbavý, *Chosen aspects of probation system in Slovakia and selected findings from pilot research study realised in 2008*, [w:] *Dziesięćdziesięciolecie kuratelii sądowej w Polsce: Historia – Teraźniejszość – Przyszłość*, Impuls, Kraków 2010, s. 277-289.

mają możliwość przedstawienia swojego stanowiska w celu ustalenia sposobu naprawienia szkody, jaką poniósł poszkodowany, oraz poprawy relacji interpersonalnych. Dobrą rzeczą jest to, że sprawca, podejmuje tym samym odpowiedzialność za swoje działania, a poszkodowany może bezpośrednio wyrazić to, co do naprawienia szkody jest wymagane, a także ma możliwość wyrazić swoje odczucia w związku ze stratą, którą sprawca spowodował swoim działaniem. Mediacja ma również szerokie znaczenie edukacyjne i prewencyjne. Natomiast probacja dosłownie oznacza organizowanie i nadzorowanie oskarżonych, ich zachowania w trakcie okresu próby, przy warunkowym zwolnieniu z więzienia i pomoc oskarżonym w prowadzeniu zwyczajnego życia, przestrzegania warunków, zobowiązań na nich nałożonych. Znaczącym krokiem naprzód oraz niezaprzeczalnie pozytywnym elementem probacji jest to, że skazany jest traktowany indywidualnie. We współczesnym społeczeństwie, rządzone przez wiele uprzedzeń wobec sprawców przestępstw, tylko probacja oferuje nowe spojrzenie na ten problem.

Pobyć w więzieniu jest zawsze przeżyciem trudnym, a sposób jego postrzegania i odbioru przez skazanych jest sprawą indywidualną. To zapewne świat cierpienia, który izoluje od związków z bliskimi, prowadzi do świadomości winy, konieczności dostosowania się do nowych okoliczności, wiąże się z utratą prywatności, frustracją emocjonalną, zanikiem bezpośrednich więzi rodzinnych, niepewną przyszłością. Każdy stara się radzić sobie z nim najlepiej, jak się da, ale nie każdy może to zrobić. System penitencjarny określa atmosferę i sposób wykorzystania czasu. Osoba, która przebywa w systemie przez długi czas, tracąc pracę i nawyki społeczne, po opuszczeniu zakładu karnego ma problem z życiem na wolności, często wraca, ale ten powrót nie zawsze jest świadomym wyborem. Początkowo z pewnością potrzebuje pomocy np. w poruszaniu się w gąszczu przepisów i urzędów; trudność sprawia również poszukiwanie pracy, komunikowanie się z ludźmi, często z rodziną, która go szczególnie ocenia. Brak chęci współpracy społeczeństwa z osobami skazanymi rodzi ryzyko ich bezradności, nieudanej reintegracji, powrotu do społeczności, a w wielu przypadkach następuje ponowne popełnienie przestępstw, recydywa. Tutaj właśnie jest niezastąpiona rola służby probacyjnej, której zadania wykonuje urzędnik probacji², nie współpracuje on tylko ze skazanym, ale także z jego rodziną, z jego środowiskiem społecznym/lokalnym, z organami państwowymi, związkami zawodowymi i służbami socjalnymi, czy organizacjami trzeciego sektora, tj. organizacjami pozarządowymi, tworząc odpowiednie warunki do powrotu skazanego do pełnej integracji w społeczeństwie.

Stosowanie idei probacji jest bardzo ważne podczas pracy z młodymi przestępcami, aby zapobiec powstawaniu nawyków popełnienia przestępstwa, a tak-

² Słowaccy współautorzy tekstu używają w jego oryginalnej wersji różnych określeń dla funkcjonariusza, którego w Polsce nazywamy kuratorem sądowym. Pojawiają się nazwy: urzędnik probacji, probator, pracownik socjalny, pracownik.

że w celu zapobiegania popełnianiu przestępstw po okresie próby. Za granicą funkcjonują różne formy kar alternatywnych, między innymi środki probacji, oferujące możliwość współpracy z oskarżonym i stwarzające warunki do takich form rozwiązania, które z jednej strony, kontrolują realizację nałożonych przez sąd na skazanego zobowiązań, ale z drugiej – dają oskarżonemu możliwość prowadzenia zwyczajnego życia i konsultowania się z urzędnikiem probacji, który ma pomagać w rozwiązywaniu problemów. Działania te stopniowo zaczynają funkcjonować w praktyce na Słowacji, jest to znaczący krok naprzód w społeczeństwie tego kraju, w jego systemie prawnym i pracy socjalnej. Urzędnik probacji, którego rola w niektórych przypadkach jest podobna do pracownika socjalnego, używa zarówno środków pomocy, jak i kontroli. Przy tworzeniu planu okresu próby, główną podstawą dla urzędnika probacji jest ocena potrzeb przestępców i pomiar zagrożenia recydywą. Tylko na podstawie danych uzyskanych od skazanego możliwe jest stworzenie odpowiedniego planu próby uwzględniając w maksymalnym stopniu potrzeby klienta i skupiając się na obszarach problemowych w jego dalszym życiu. Podczas pierwszych procesów konsultacyjnych urzędnik probacji układa z klientem program okresu próby lub szczegółowy plan, który odzwierciedla długość okresu i rodzaj nałożonych przez sąd obowiązków oraz ograniczeń. Stanowi on szczególną formę dodatkowych warunków dozoru. Omawiając te warunki, klient zostaje pouczony i zapoznaje się ze wszelkimi konsekwencjami uchylania się od obowiązków nałożonych przez sąd. Pierwszym etapem tego procesu jest przygotowanie do spotkania. Dozór odbywa się przede wszystkim w formie konsultacji pracownika probacji z klientem. Podczas pierwszego spotkania klient jest w formie ustnej i pisemnej pouczony o obowiązkach, a informacja o warunkach wolności dozorowanej w formie dokumentu zostaje podpisana przez klienta i urzędnika probacji. Istotne jest to, że klient wie, że informacje podane pracownikowi są weryfikowalne, a zatem nie warto kłamać albo ubarwiać rzeczywistości. Pracownik socjalny – urzędnik probacji musi upewnić się, że klient naprawdę zrozumiał i przyjął do wiadomości ten fakt.

Wypełniając podstawowe obowiązki klient (zgodnie z § 3 ustawy nr 550/2003):

- współpracuje z pracownikami i wypełnia plan okresu próby;
- bierze udział w spotkaniach, stawia się w wyznaczonych terminach;
- umożliwia urzędnikowi probacji wstęp do swojego miejsca zamieszkania;
- informuje pracowników o miejscu pobytu, zatrudnieniu, środkach utrzymania, sposobie wypełniania zobowiązań i ograniczeń nałożonych przez sąd oraz innych sprawach dotyczących jego życia.

Urzędnik probacji ma w tym obszarze zestaw instrumentów/narzędzi aktywnych i pasywnych do pracy z klientem. Wśród pasywnych można wskazać wykorzystanie informacji od klienta, prowadzenie dokumentacji, robienie notatek, analizy dokumentów związanych z życiem klienta, weryfikację i uzyskanie

dotychczasowych informacji o podopiecznym z innych źródeł niż klient bez jego pomocy, jak też obiektywizacja tych danych. Aktywnym narzędziem można nawiązać osobisty kontakt z klientami – zwłaszcza profesjonalny wywiad. Pavol Stern i zespół współautorów wskazują, że urzędnik probacji pracuje „na wywiadzie”, nie „na kliencie”. Pracownik formułuje, tworzy, kreuje wywiad tak, aby klient po prostu rozmawiał w opcji do zmiany, przyjmowania i rozwijania swoich przekonań, postaw, sposobów zachowania, podejmowania decyzji itp.³

W trakcie konsultacji chodzi o określenie celu i wyjaśnienie, a przede wszystkim motywowanie klienta, wzmocnienie świadomości, że w jego kompetencji jest poradzić sobie z daną sytuacją. Ważne jest, że pracownik nie ponosi odpowiedzialności za rozwiązywanie problemów i zadań klienta, ale zachęca i wzmacnia go, aby był w stanie pokonać kryzysowe sytuacje w życiu. Istotnym elementem pracy urzędnika probacji jest zdobywanie informacji o kliencie, szkodach przez niego wyrządzonych, okolicznościach popełnienia przestępstwa zarówno od klienta, władz państwowych, instytucji, jak również i innych osób (sąsiadów, rodziny, kolegów w pracy, przyjaciół itp.). Na podstawie tej oceny, analizy zagrożeń i potrzeb, urzędnik probacji proponuje konkretne działania, które przyczyniają się do zmniejszenia ryzyka powrotu do popełniania przestępstwa, a także działania zapobiegające szkodom pokrzywdzonych, innych osób lub społeczeństwa. Urzędnik probacji jest zaangażowany głównie w identyfikację oraz ocenę statycznych i dynamicznych czynników kryminogennych, ich zakresu, a także ustala ryzyko stopnia ich wpływu na klienta w aktualnym czasie i przestrzeni.

Krótką charakterystyka instytucji w wybranych krajach europejskich

Probacja i mediacja w Austrii

Instytucja probacji w polityce karnej krajów europejskich ma już stosunkowo długie tradycje. W sąsiadującej ze Słowacją Austrii w 1969 r. przyjęto ustawę o probacji. Funkcjonariuszom probacji prawo gwarantuje stałą superwizję, a także stałe finansowanie przez państwo dalszej edukacji i kariery. Zawodowi urzędnicy probacji mają ustaloną liczbę spraw, jest wprowadzony standardowy podział pracy, można pracować maksymalnie z 30 przypadkami. Rzeczywistość wskazuje na fakt, że pracownik ma około 25 spraw. Probacja i mediacja to w tym kraju dwa odrębne działania, które nie są wykonywane przez tę samą osobę. Służba probacyjna jest niepubliczną organizacją, której zapewnia się fundusze państwowe.

Mediacja w postępowaniu z nieletnimi, z mocą od 1 stycznia 1989 r. zawarta była w prawie karnym dla nieletnich, w ramach austriackiej ustawy o sądowni-

³ Por. P. Štern, a kol., *Probace a mediace*. Praha, Portál, 2010, s. 76. Należy zwrócić uwagę, że projektujący system probacji na Słowacji korzystali z doświadczeń czeskich.

ctwie dla młodzieży. W 2000 r. weszła w życie nowa ustawa federalna 55/1999, która zmienia austriackie kodeksy karne i kompleksowo reguluje nie tylko stosowanie mediacji w sprawach karnych młodzieży, ale i dorosłych.

Z mediacji są wyłączone przestępstwa narkotykowe, kradzieże sklepowe i bardzo rzadko są spotykane takie wypadki jej stosowania. Ustawodawstwo ani praktyka nie pozwala na wszczęcie mediacji z inicjatywy stron. Strony są uzależnione od prokuratora, który jako jedyny jest uprawniony do rozważenia możliwych rozwiązań sprawy znajdujących się poza normalną procedurą. Jeśli skłania się do realizacji mediacji, sprawę przekazuje do centrum mediacji, a kiedy nastąpi na tej podstawie zawarcie umowy, odstępuje od procedury karnej. Mediator ma za zadanie poprowadzić procedurę mediacji, tak aby odbyła się zgodnie z prawem, przy zachowaniu dobra obu stron gwarantowanego przez przepisy. Za wynik mediacji nie jest odpowiedzialny ani mediator, ani organy ścigania, ale tylko obie zainteresowane strony.

Probacja i mediacja w Wielkiej Brytanii

W Wielkiej Brytanii rozważania na temat możliwości stosowania mediacji pojawiły się na początku lat 60. ubiegłego wieku. Pierwsze dobrze zaprojektowane eksperymenty z mediacją w sprawach karnych zaczęły pojawiać się na początku lat 70.; Brytyjczycy na temat jej działania mieli bardzo różne opinie.

Istnieją 3 podstawowe rodzaje mediacji:

- kontrolowane stosowanie mediacji w kontekście danej sprawy zamiast standardowego postępowania sądowego lub w fazie przygotowawczej postępowania,
- korzystanie z mediacji na etapie postępowania przed sądem, który ma bezpośredni wpływ na decyzję sądu i wybór odpowiedniego postępowania procesowego,
- mediacja, która biegnie równoległe do postępowania karnego.

Wśród zasad, na których opiera się mediacja są między innymi:

- wyniki mediacji powinny być społecznie akceptowalne podobnie do tradycyjnego postępowania karnego,
- warunkiem rozpoczęcia mediacji jest to, że dotyczy ona mniej poważnego przestępstwa,
- przy podejmowaniu decyzji o sposobie naprawienia szkody i jej wysokości należy uwzględnić równowagę między wymaganiami ofiary a efektami edukacyjnymi dla oskarżonego/sprawcy,
- konieczne jest unikanie sytuacji, w których osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa jest gotowa do udziału w postępowaniu mediacyjnym tylko ze strachu przed odpowiedzialnością karną, chociaż nie jest to uzasadnione,

- rekompensata może mieć charakter przeprosin, w przypadku, gdy takie zadośćuczynienie pokrzywdzona strona akceptuje, a zwłaszcza, gdy nie ma możliwości innej naprawy szkody.

W Wielkiej Brytanii utworzono biura probacji, gdzie pracują oficerowie probacji – profesjonalna służba przygotowana do wykonywania działań w zakresie stosowania tej instytucji. Misją służby jest ochrona społeczeństwa, redukcja powrotności do przestępstwa, praca z przestępcami na wolności i w zakładzie karnym oraz pomoc ofiarom przestępstw.

Probacja i mediacja w Belgii

Belgia ma dobrze rozwinięty system probacji i mediacji, głównie w oparciu o wymagania sądów zmierzające do zmniejszenia przeludnienia w zakładach karnych przy jednoczesnym zachowaniu wysokich standardów sprawności i sprawiedliwości postępowań w sprawach karnych. Belgia przyjęła zatem szereg istotnych środków w celu rozwiązania tego problemu.

Do najważniejszych należą:

- *Classement sans suite* – uprawnienie prokuratora do zaprzestania postępowania w oparciu o zasadę celowości. W ten sposób jest rozwiązywanych 70% spraw karnych.
- *Transactio* – zakończenie postępowania karnego na podstawie tego, że ofercie jest naprawiana szkoda. Ten sposób, poza tym, że przyczynia się do zmniejszenia obciążenia sądów, także przynosi korzyści dla oskarżonego i ofiary. Oskarżony jest traktowany tak, jakby nie dopuścił się przestępstwa, a ofiara wyrażając na to zgodę, będzie szybko mogła uzyskać odszkodowanie finansowe.
- Mediacja – pośrednictwo alternatywnego rozwiązania sporu pomiędzy oskarżonym, pokrzywdzonym i prokuratorem (mediacja karna).

Celem mediacji jest znalezienie rozwiązania możliwego do przyjęcia dla wszystkich stron, w tym do zawarcia porozumienia w sprawie odszkodowania. Aż do roku 1994 niniejsze porozumienie formalnie rejestrowało się u prokuratora. Jeśli oskarżony wypełnił warunki niniejszej umowy, prokurator wstrzymywał postępowanie. Znaczny stopień krytyki, jednak zawierał się w nadmiernych uprawnieniach prokuratora. Praktyka wskazywała na przypadki, w których podczas negocjacji z oskarżonym lub poszkodowanym prokurator stosował niewłaściwą presję, aby ich zmusić do wyrażenia zgody na zaproponowane warunki w ramach mediacji.

Istotna zmiana miała miejsce w 1994 roku, gdy wprowadzono nowe zapisy w prawie belgijskim dotyczącym śledztw kryminalnych. Znaczną zmianą jest fakt, że prokuratorom są powierzone niektóre uprawnienia w procesie mediacji.

Zgodnie z tymi przepisami, prokurator może zaproponować pokrzywdzonym i oskarżonym cztery rodzaje działań:

- mediacje między ofiarą i oskarżonym;

- wykonywanie robót publicznych (prac społecznie użytecznych);
- działanie terapeutyczne;
- edukację kompetencji społecznych.

Ważnym środkiem okazuje się również to, że prokurator może podjąć decyzję w sprawie alternatywnego rozwiązania sporu bez zgody stron. Mediacja jest używana głównie do przestępstw przeciwko mieniu, a także w związku z uszkodzeniem ciała i nadużywaniem środków odurzających.

Probacja i mediacja we Francji

Szczególną cechą francuskiego postępowania karnego jest bardzo silna pozycja prokuratora na początku, jak i podczas procesu mediacji. Podstawowe przepisy dotyczące mediacji można znaleźć w kodeksie postępowania karnego. Prokurator otwiera proces mediacji, ale także monitoruje i ocenia jego postępy. W mediacji ponadto uczestniczy oskarżony, pokrzywdzony i mediator. Głównym warunkiem dla rozpoczęcia mediacji jest przede wszystkim ocena charakteru popełnionego przestępstwa i zainteresowanie poszkodowanego, aby uczestniczyć w tym procesie. Postawę oskarżonego prokurator bierze pod uwagę tylko fakultatywnie.

Celem mediacji jest, oprócz naprawienia szkody, dodatkowo doprowadzenie do pojednania między ofiarą i oskarżonym. Dlatego w procesie mediacji modelu francuskiego preferowana jest konfrontacja stron, tj. aby poszkodowany i oskarżony spotkali się twarzą w twarz. Rolę mediatora wykonują członkowie niepublicznej instytucji, stowarzyszenia o nazwie *Sos aide aux habitants*, którzy otrzymali decyzję prokuratora. Na ogół jest to osoba z wykształceniem prawniczym, której podstawowym zadaniem jest zorganizować spotkanie między ofiarą i oskarżonym. Ma to na celu wyjaśnienie stosunków prawnych i moralnych aspektów czynu karalnego, które są wstępnymi warunkami pomyślnego usunięcia istniejącego konfliktu społecznego. Z przebiegu procesu mediacji mediator składa pisemne sprawozdania prokuratorowi. Proces mediacji jest podzielony na fazy przygotowawcze, stadium prawne i społeczne. Porozumienie osiągnięte przez strony powinno być zawarte w formie protokołu podpisanego przez poszkodowanego i oskarżonego i obecnego mediatora, które następnie przedkłada on do prokuratora, wydającego ostateczną decyzję.

Probacja i mediacja w Republice Czeskiej⁴

Funkcja urzędnika probacji i mediacji w Republice Czeskiej w poszczególnych sądach była powołana do 1 stycznia 1996 r.

Służba Probacji i Mediacji w swoim regulaminie organizacyjnym (art. 3 pkt 2), w zakresie wymiaru sprawiedliwości ma na celu osiągnięcie konkretnych celów w trzech zakresach:

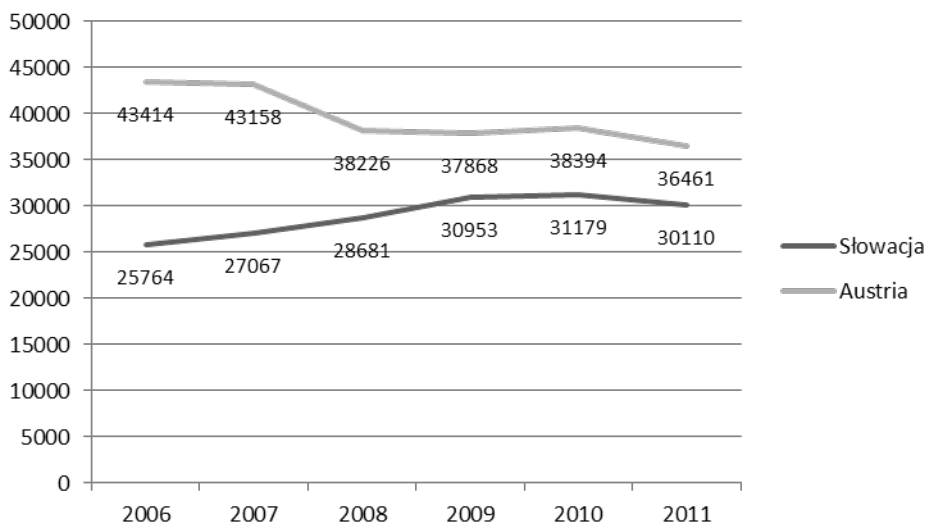
⁴ Szerzej na temat systemu probacji w Republice Czeskiej: J. Ježek, L. Kwadrans, M. Slavik, *Nowe trendy w obszarze zastosowania sprawiedliwości naprawczej w Republice Czeskiej*, „Probacja” 2013, nr 1.

- integracji skazanych – probacja i mediacja ma na celu odpowiednią integrację podopiecznych w społeczeństwie bez dalszego łamania prawa. Integracja jest procesem, który ma na celu przywrócenie szacunku dla statusu społecznego i prawnego pozwanego, jego spełnienie i samorealizację;
- pracy na rzecz poszkodowanego – próbuje zaangażować ofiarę w procesie odszkodowawczym, przywrócić jej poczucie bezpieczeństwa, wiary i zaufania w sprawiedliwość.
- ochronie społeczeństwa – pomaga chronić społeczność poprzez skuteczne rozwiązanie konfliktów i ryzyko warunków związanych z postępowaniami karnymi oraz zapewnienie skutecznego wdrożenia alternatywnych kar i środków karnych oraz prewencyjnych.

W ramach wykonywania kary pozbawienia wolności ostatnio w Czechach przeprowadzony został projekt dotyczący mediacji w specyficznych warunkach penitencjarnych. Większość czynności mediacyjnych wykonywanych było w ramach probacyjnego programu psychologicznego.

Analiza porównawcza probacji i mediacji w Republice Słowackiej i Austrii

Na początku porównania chcielibyśmy przedstawić dla poprawności dane statystyczne oraz podkreślić znaczenie i wagę problemów, na których skupiamy się w tej publikacji. Oto porównanie danych na temat liczby więźniów z obu krajów w latach 2006-2011.

Na podstawie wykresu, w latach 2008-2010, można zauważyć wzrost liczby osadzonych na Słowacji i kontrastowo spadek w tym czasie w Austrii. Odpo-

wiedzialnym za ten stan czynnikiem jest funkcjonowanie sprawiedliwości naprawczej, zasady, która jest głównym celem austriackich sądów oraz instytucji probacji. Przyczyny są natury ekonomicznej (alternatywna kara pozwala być aktywnym na rynku pracy), społecznej (nie ingeruje w życie społeczne klienta i jego najbliższego otoczenia) i psychologicznej (kraj jest postrzegany jako państwo odpowiedzialne).

Przy określaniu potrzeb probacji w Republice Słowackiej niezbędne jest zrozumienie rzeczywistych, aktualnych potrzeb społeczeństwa, które rozwija się i zmienia w energicznym tempie. Wskazują na to trendy w Europie Zachodniej (Austria, Niemcy, Wielka Brytania, Belgia, Polska, itp.), gdzie karą za przestępstwo w większym zakresie jest stosowanie alternatyw do pozbawienia wolności⁵. Alternatywą dla kary pozbawienia wolności jest konieczna przebudowa po stronie społecznej i psychologicznej, a kara sama w sobie nie zapewnia maksymalnej resocjalizacji klienta. Konsekwencja, oczywiście, musi być i kara w najszerszym tego słowa znaczeniu powinna istnieć, jednak najbardziej skutecznym rozwiązaniem jest sytuacja, w której po wyroku następuje realizacja odpowiedniego programu probacyjnego.

Na Słowacji, a także w Austrii, od sądu zależy, czy zastosowana zostanie instytucja probacji. Różnica jest taka, że w Austrii większość sędziów na wniosek służb probacyjnych formalnie potwierdza zastosowanie takiej instytucji. Na Słowacji natomiast, choć urzędnicy probacji mogą przygotować plan probacyjny, to rzadko ta rekomendacja jest akceptowana. Słowacki plan okresu próby sąd ustala wyłącznie na podstawie swojego przygotowania i wiedzy prawnej oraz opinii psychologa więziennego, co wydaje się niewystarczające. To twierdzenie potwierdzają statystyki dotyczące wskaźników recydywy w Austrii i na Słowacji. W Austrii utrzymuje się ona na poziomie 18%. Na Słowacji powrotność do przestępstw nie jest mierzona, a zatem nie może być dokładnie określona (w niektórych osiąga przypadkach nawet do 50%).

Należy wskazać na istotną różnicę między probacją i mediacją w sprawach karnych w zakresie prawodawstwa i personelu, technicznego wyposażenia oraz sprzętu. Na Słowacji i w Austrii do sprawowania nadzoru kuratorskiego i mediacji należy ukończyć specjalny, akredytowany przez państwo, kurs. W Austrii probację i mediację wykonuje organizacja Neustart, na Słowacji upoważnieni przez państwo mediatorzy i probatorzy. Różnica w wykonywaniu zadań i obowiązków jest znaczna. Słowacki mediator i urzędnik probacji obejmuje nadzorem średnio 300 klientów rocznie, co odbija się negatywnie na jakości opieki i kontaktach z klientami. Niezbędne spotkania z klientami są ograniczane do kontaktu raz w miesiącu, co jest u austriackich funkcjonariuszy probacji najrzadszym poziomem spotkań.

W austriackim modelu probacji są cztery stopnie intensywności kontaktu klient – funkcjonariusz probacji. Najbardziej intensywny kontakt, tj. jest 2-3

⁵ Zob. A. Pilgram, V. Hofinger, *Foreign Prisoners in Austrian Penitentiary Institutions*, Wien 2011.

razy w miesiącu, uzależniony jest od nawyków społecznych klienta, które nie są zgodne ze społecznie oczekiwanymi. Powstaje więc ryzyko, że zmniejszenie kontaktu może doprowadzić do nieskuteczności zabiegów resocjalizacyjnych. Intensywność kontaktów jest ograniczana zgodnie z postępowaniem klienta, ale także charakterem osobowości i społecznego uczenia się. Kontakt bywa najrzadszy, gdy klient jest na dobrej drodze, aby stać się pełnoprawnym członkiem społeczeństwa (raz na dwa miesiące). Jak wskazano wyżej, na Słowacji kontakty z podopiecznymi odbywają się raz w miesiącu, niezależnie od tego, czy jest to przydatne, konieczne, czy też nie. Może się zdarzyć, że to spotkanie nie przyniesie żadnego efektu i ostatecznie okazuje się niepotrzebne, co znajduje odzwierciedlenie w rosnącej recydywie. Taka częstotliwość spotkań urzędnika probacji z klientem nie wynika ze złej woli, a jedynie ze względu na małą liczbę funkcjonariuszy nadmiernie obciążonych pracą. Uniemożliwia to efektywną pracę z podopiecznymi. Liczba 300 klientów na urzędnika probacji jest alarmująca. W Austrii są funkcjonariusze probacji, którzy pracują obecnie w wolontariacie (nie pracują na podstawie umowy o pracę, ale podejmują czynności w formie funkcji społecznej, podobnie jak kuratorzy społeczni w Polsce) i mają maksymalnie sześciu klientów. Funkcjonariusze probacji zatrudnieni na stałe mają około 70 podopiecznych rocznie. Jest zatem oczywiste, że mają możliwości, aby aktywnie utrzymywać kontakt z klientami, aby rekonstruować ich środowisko i dokonywać aktualizacji planu probacyjnego.

Słowaccy urzędnicy probacji przy wykonywaniu nadzorów nad klientami (w większości w areszcie domowym) muszą te kompetencje delegować na inne organy, zgodnie z ustawą 550/2003. W praktycznym zastosowaniu zjawisko to nie jest pożądane, ponieważ informacje przekazywane i zdobywane przez inne instytucje obniżają często ich jakość. Urzędnik probacji w ramach swoich kompetencji nadzoruje klienta, którego kontroluje w jego domu, w pracy, dopytuje o niego członków rodziny, sąsiadów i kolegów w pracy, jakie życie wiecie, jak się sprawuje i jak oni by go ocenili. Współpracuje również z innymi organami w identyfikacji danych (tutaj możemy dostrzec konflikt opisany powyżej – urzędnicy probacji są zmuszeni do poszukiwania informacji z innych instytucji i rozważania ich jakości). Jeśli urzędnik probacji sam dopytuje ludzi o klienta, a oni są w codziennym kontakcie z podopiecznym, to w oparciu o ich emocje i komunikację niewerbalną może dokonać określenia jakości informacji i wiarygodności danych. Jeśli działalność prowadzona jest przez inny organ, najczęściej lokalną policję i informacje przekazywane urzędnikowi probacji, to często są tendencyjne. Policja dopytuje sąsiada zazwyczaj w umundurowaniu, co może prowadzić do etykietowania klienta, natomiast sąsiad wcale nie musi znać jego szczegółowej historii, stąd też istnieje ryzyko, że może konfabulować. Sąsiedzi mogą nie zrozumieć w takim przypadku, że klient, który niedawno wyszedł z więzienia, nic złego teraz nie zrobił, a działania policji mają tylko charakter prewencyjny. Policja, jak stwierdzono, pomaga i przejmuje część kompetencji

urzędników probacji, gdyż przy wysokim obciążeniu pracą nie są oni w stanie wypełnić wszystkich swoich obowiązków.

W Austrii system działa podobnie, również funkcjonariusz probacji współpracuje z innymi organami w pozyskaniu informacji, ale robi to w inny sposób. Austriacki oficer probacji ma do dyspozycji informacje, czy jego klient popełnił przestępstwo lub naruszył warunki okresu próby – krótko mówiąc, wszystkie informacje, które są potrzebne tylko do zbioru mechanicznego, a nie zbioru metodą tradycyjnego wywiadu środowiskowego. Kolejnym aspektem negatywnym dla probacji i mediacji w kontekście porównawczym pomiędzy Austrią i Słowacją, jest sposób wpływania na klienta i kontroli ze strony urzędnika probacji. Podstawowym narzędziem jest doradztwo i wywiad psychologiczny. Klient podczas konsultacji przedstawia sprawozdania ze swoich postępów lub rozpatruje z funkcjonariuszem probacji komplikacje przy wykonywaniu planu probacyjnego. Jednak w takiej sytuacji często obserwuje się niską motywację klienta, który odrzuca lub nie widzi sensu realizacji planu probacyjnego. Według standardów procesu doradczego, musi on odbywać się w przyjaznym środowisku, w warunkach niekonfrontacyjnych pomiędzy jego uczestnikami. Praktyka na Słowacji jest niestety taka, że klient bierze udział w doradztwie w budynku sądu, gdzie bywa przesłuchiwany w oczekiwaniu na rozprawę i w związku z tym jest narażony na negatywne emocje, konflikty, kontakt z umundurowanymi funkcjonariuszami – krótko mówiąc, środowisko nie sprzyja temu, aby klient przyjął postawę otwartości. Ponadto w biurze zazwyczaj nie przebywa jedynie klient z urzędnikiem probacji, ale także inni pracownicy, którzy podczas ich rozmowy odbierają telefony, wykonują inne czynności, rozmawiają ze sobą. W tych warunkach, przy intensywności spotkań raz w miesiącu wskaźnik recydywy wynosi około 50%, takie są realne wskaźniki efektywności.

Według praktycznego zastosowania, nie ma programów probacyjnych specjalnie tworzonych dla nieletnich klientów, postępuje się podobnie jak w przypadku standardów wobec dorosłych. Z wielu badań wynika, że istnieje różnica w reintegracji społecznej młodych i dorosłych, a lekceważenie tych wniosków zmniejsza wydajność procesu probacji. Na temat recydywy i efektywności programów probacyjnych nie prowadzi się na Słowacji żadnej ewidencji, jedynym sposobem, aby uzyskać wgląd w konkretne sprawy jest żądanie od sędziów i konkretnych sądów okręgowych informacji o skazanych i danych o popełnieniu przestępstwa po raz pierwszy lub powtarzającej się działalności przestępczej. Wartość recydywy około 50% otrzymano na podstawie szacunków urzędników probacji. Brak statystyk bezpośrednio wpływa na brak możliwości oceny stosowanych praktyk probacyjnych, ich pomiaru i ewentualnej poprawy. Chociaż istnieją statystyki skazanych za dany okres, to nie ma rozróżnienia w zakresie recydywy: drugiego skazania, trzeciego skazania w relacji do nałożonych programów probacyjnych. Można w taki sposób określić zwiększającą lub zmniejszającą się przestępczość, ale nie jest możliwe określenie przyczyn

powrotu klientów służby probacyjnej na drogę przestępczą. Kolejne wskaźniki wydajności obejmują długość okresu próby. W Austrii kontakt z klientem trwa średnio około trzy lata, podczas gdy na Słowacji jest to od trzech do pięciu lat. Widzimy tutaj odpowiednio niegospodarność i słabe wyniki, ponieważ austriacki funkcjonariusz probacji prowadzi czynności o większej jakości w krótszym czasie i bardziej efektywnie niż jego słowacki odpowiednik. W ramach edukacji wspomniano o konieczności ukończenia kursu mediacji i probacji jako upoważniającego do wykonywania tych czynności. Austriaccy funkcjonariusze probacji podejmują regularne szkolenia, co najmniej raz w miesiącu w zakresie umiejętności społecznych, superwizji nadzorów oraz najnowszych metod i narzędzi niezbędnych w wykonywaniu swojego zawodu. Ich słowaccy koledzy przechodzą szkolenie tylko dwa razy w roku w zakresie umiejętności społecznych, a superwizja nadzorów jest reprezentowana w mniejszym stopniu niż sami urzędnicy probacji tego potrzebują. Służba probacji Neustart stawia sobie cel na etapie wykonywania kary, aby to zadanie usprawnić i pozwolić na bardziej skuteczne przejście skazanych do nowego środowiska społecznego przy pomocy edukacji, nabywania innych, nowych umiejętności i zatrudnienia, szkolenia, poradnictwa. Wszystkie te działania, jak stwierdzono, ukierunkowane są na jeden cel, żeby proces opuszczenia więzienia i powrotu do społeczeństwa był jednym, ciągłym procesem, bez zatrzymywania albo niepotrzebnego przerywania.

Przygotowanie do zwolnienia z więzienia

Ścieżka wyjścia powinna być planowana z wyprzedzeniem, tak aby jak najlepiej przygotować skazanego, minimalizować ryzyko, uniknąć zagrożeń i pułapek, które opuszczający zakład karny może napotkać. Ryzyko recydywy jest najwyższe w pierwszej fazie po zwolnieniu. Badania pokazują, że recydywa jest najwyższa przy karze pozbawienia wolności w porównaniu z karami grzywny, ograniczenia wolności lub karami alternatywnymi⁶. Dane te obrazują sytuację nie tylko w Austrii, ale również sąsiednich krajach europejskich. Współczynnik obserwowanej recydywy kształtuje się na poziomie od 40 do 70% bezpośrednio po okresie próby. Spośród nich, 40%-50% ponownie zostaje skazanych na karę pozbawienia wolności, inni otrzymują alternatywne kary. Dlatego też pierwsza faza reintegracji jest kluczowa dla dalszego określenia okresu próby. W stosunku do wielu klientów należy zdecydować, czy możliwa jest udana integracja, czy też pogłębiają się problemy psychospołeczne. Syndrom „dziury po zwolnieniu” nie jest dla wszystkich równie niebezpieczny. Są opuszczający więzienia, którzy mają wystarczające środki, aby pokonać taki stan. W takim momencie pojawia się organizacja Neustart, aby wyciągnąć do tych, którzy nie mają zabezpieczenia socjalnego pomocną dłoń. W wielu przypadkach jednak istnieje niemal pew-

⁶ Neustart 2012, *Sprawozdanie z oceny organizacji Neustart 2012*.

ność recydywy. Jest to identyfikowane w wywiadach z pracownikami socjalnymi i penitencjarnymi jeszcze w więzieniu. Jednak w największym stopniu przyczynia się do tego narzędzie w postaci mierzenia ryzyka nawrotu poprzez określenie potrzeb osadzonego. Neustart pomaga w radzeniu sobie z organizacją miejsca pobytu, dokumentów, świadczeń socjalnych, jak również zapewnia doradztwo i szkolenia oraz treningi dotyczące konfliktów społecznych i radzenia sobie ze agresją.

Podstawowe narzędzia służby probacyjnej Neustart⁷ to:

- konsultacje i doradztwo na sześć miesięcy przed planowanym zwolnieniem;
- doradztwo kryzysowe, do trzech kontaktów dla tych, których problemy psychospołeczne po zwolnieniu można przewidzieć i z tej prognozy wynika dalsza praca;
- towarzyszenie w drodze do wolności. Proces rozpoczyna się zwykle sześć do trzech miesięcy przed przewidywanym zwolnieniem i trwa do sześciu miesięcy po opuszczeniu więzienia. Grupami docelowymi są te, w których prawdopodobieństwo kryzysu psychosocjalnego (niezdolność do rozwiązania problemów i konfliktów w dziedzinie społecznej) może prowadzić do recydywy;
- doradztwo i nadzór przy integracji klientów, którzy pomimo programu potrzebują dodatkowej pomocy w integracji.

Niektóre rekomendacje, rady, które otrzymuje skazany przed zwolnieniem w autentycznej formie zostały zaprezentowane poniżej:

- „Skontaktuj się z nami, jeśli ...”
- Znalazłeś się lub znajdziesz w złej sytuacji mieszkaniowej, długów lub bez środków finansowych, masz problemy prawne, a martwisz się o swoją egzystencję?
- Masz problemy ze znalezieniem zakwaterowania, lub trzeba zmienić zakwaterowanie?
- Chcesz porozmawiać z kimś twarzą w twarz i jak równy z równym?
- Zachowaj sobie dowód zwolnienia, będziesz go potrzebować do urzędów.
- Podziel rozsądnie swoje środki na start, aby wystarczyły na cały miesiąc. Wydzielaj sobie żelazną rezerwę.
- Świadczenia socjalne można dostać po potwierdzeniu pobytu stałego lub czasowego.
- Zaraz po zwolnieniu skontaktuj się z urzędem pracy.
- Jeśli aktywnie szukasz pracy i nie otrzymujesz świadczeń socjalnych, masz prawo do minimum socjalnego.
- Uwaga! Po zwolnieniu nie jesteś już objęty ubezpieczeniem.

⁷ Neustart 2012, *Sprawozdanie z oceny organizacji Neustart 2012*.

Zakończenie i wnioski

W ostatniej części tego artykułu chcielibyśmy przybliżyć szereg zasad, procedur i podstawowych celów, które powinny być charakterystyczne dla sprawnie działającego systemu probacji i mediacji. Dopiero po ich praktycznym aplikowaniu można mówić o stosowaniu oraz skuteczności mediacji i probacji w radzeniu sobie z problemami patologicznych zjawisk społecznych. Cele podstawowe, do których powinna dążyć Republika Słowacka w zakresie mediacji i probacji mogą zatem być określone w następujący sposób:

- konieczność budowania społeczno-politycznej solidarnej sytuacji w kraju;
- integracja zamiast segregacji;
- pomoc dla ofiar przestępstw, jak i dla sprawców;
- definiowanie przyczyn przestępczości z punktu widzenia nauk społecznych;
- socjalno-konstruktywna pomoc zamiast represji;
- transparentność używanych środków;
- ewaluacja oraz ciągły rozwój zawodowy i naukowy;
- zaangażowanie i profesjonalny rozwój współpracy;
- w zarządzaniu: koncentrować się na celach, współpracy i efektywności ekonomicznej.

Wśród podstawowych zasad funkcjonowania probacji jako usługi społecznej i jej metodyki proponujemy:

- diagnoza i przekształcanie kryminogennych czynników zamiast stosowania jedynie restrykcji i realizacji funkcji kontrolnych;
- de-eskalacja konfliktów i ich konstruktywne rozwiązanie;
- funkcje prewencyjne;
- druga szansa dla przestępców;
- natychmiastowa pomoc dla ofiar przestępstw;
- integracja sprawcy / klienta do wspólnoty zamiast etykietowania i wykluczenia.

W dalszej części artykułu możemy wskazać na cenne doświadczenia z Austrii, które powinny zostać wprowadzone w warunkach słowackich prowadzenia mediacji i probacji w ich praktycznym zastosowaniu.

Pomoc ofiarom, pokrzywdzonym	Pomoc sprawcom
Zapobieganie, profilaktyka	
Poradnictwo online praca socjalna	Porady internetowe, szkoła społeczna, profilaktyka uzależnień, praca z nieletnimi
Przestępstwo	
Mediacja, ochrona	Mediacja, probacja, szkolenia w zakresie mediacji i umiejętności społecznych

Po wyroku	
Ochrona ofiary	Probacja; pomoc skazanym na karę pozbawienia wolności; elektroniczny monitoring; treningi umiejętności społecznych; szkolenia w zakresie mediacji, przeciw recydywie profilaktyka, prewencja

Tabela przedstawia strukturę działań probacyjnych w organizacji Neustart pod koniec 2012 r. Widać z niej, że praca organizacji koncentruje się na trzech segmentach opieki/pomocy:

- przedpenitencjarnej;
- penitencjarnej;
- postpenitencjarnej.

W pierwszym segmencie jest to tylko profilaktyka na poziomie podstawowym. W Austrii jest wykonywana przez policjantów i funkcjonariuszy probacji z Neustart. Na Słowacji jest w kompetencjach policji i pracowników socjalnych. Można podkreślić, że szczególnie ważne powinno być zaangażowanie organizacji pozarządowych na wszystkich trzech poziomach, zarówno w Austrii, jak i na Słowacji. Wdrażanie najlepszych projektów na ten temat w praktyce pozwoliłoby uniknąć wielu błędów i pomyłek oraz mogłyby przyczynić się do poprawy warunków realizowania funkcji probacji i mediacji w Republice Słowackiej.

Bibliografia:

Atteslander P., *Methoden der empirischen Sozialforschung*, WB-Druck, Rieden 2003.

Burton J.D., *Conflict Resolution. Its Language and Processes*, Scarecrow Press, Inc., Boston 1996.

Ježek J., Kwadrans L., Slavik M., *Nowe trendy w obszarze zastosowania sprawiedliwości naprawczej w Republice Czeskiej*, „Probacja” 2013, nr 1.

M. Lulei, L. Galbavy, *Chapter 29, Slovakia*, [w:] *Probation in Europe*, A. von Kalmthout, I. Durnescu (eds.), Nijmegen 2008.

M. Lulei, L. Galbavý, *Chosen aspects of probation system in Slovakia and selected findings from pilot research study realised in 2008*, [w:] *Dziesięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce: Historia – Terażniejszość – Przyszłość*, Impuls, Kraków 2010.

Štern P., Ouředníčková L., Doubravová D., *Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů*, Portál, Praha 2010.

Štern P. a kol., *Probace a mediace*, Portál, Praha 2010.

Zákon č. 420/2004 Zb. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 550/2003 Zb. z. o probačných a mediacyjnych úradníkoch a o zмене a doplnení niektorých zákonov.

Neustart, 2012. Hodnotiaca správa organizácie Neustart za rok 2012.

Analýza aktuálnej právnej úpravy mediácie. (online). Dostupné na: <http://www.najpravo.sk/clanky/analyza-aktualnej-pravnej-upravy-mediacie.html>

KOMPARATÍVNA ANALÝZA MODELOV V RÁMCI PROBÁCIE A MEDIÁCIE V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY A RAKÚSKA

Mediácia a probácia v podmienkach Slovenskej republiky je využívaná v porovnaní z ostatnými krajinami Európskej únie krátky čas. Pri jej zavádzaní, vytváraní systému a aplikácii v praxi sme sa inšpirovali z viacerých konceptov. V nasledujúcej časti príspevku prinášame exkurz do tejto problematiky s akcentom na vývoj mediácie a probácie, legislatívu a koncepty jednotlivých krajín.

COMPARATIVE ANALYSIS MODELS UNDER PROBATION AND MEDIATION IN THE SLOVAK REPUBLIC AND AUSTRIA

Abstract

Mediation and probation in the Slovak Republic is used in comparison with other eurozone countries of the European Union a short time. In its introduction, the creation and application in practice, we were inspired by several concepts. In the following part of the paper we bring excursion into this topic with an emphasis on the development of mediation and probation, and drafts legislation of each country.